

- за ступенем реалізації (реалізовані кризові явища, наслідки яких несприятливі для суб'єкта управління; частково реалізовані; кризові явища, які не реалізувалися (не здійснилися) всупереч очікуванню);

- за адекватністю і наявністю часу для прийняття рішення з антикризового управління (прогнозовані кризові явища, передбачені передкризовим менеджментом, у результаті чого було завчасно вироблено стратегію управління; поточні кризові явища, що не були передбачені, отже не було вироблено стратегію реагування, у результаті чого суб'єкт управління реагує на них у момент їх виникнення).

Мікрорівень – це проблеми, пов'язані з накопиченням особистісних проблем, які викликані суперечливістю індивідуальних змін:

- за причиною виникнення (кризові причини, спричинені невизначеністю щодо майбутнього й характерні для всіх суб'єктів управління; кризові явища, зумовлені суб'єктивними чинниками особистими характеристиками керівника загальноосвітнього навчального закладу, що аналізує можливість виникнення і ступінь небезпеки кризового явища);

- за рівнем виникнення (кризові явища, що виникають безпосередньо у суб'єкта управління);

- за ступенем впливу на функціонування суб'єкта управління (розуміння специфіки кризових явищ, складності розв'язання проблем в умовах гострого дефіциту часу, уміння вибирати адекватну стратегію управління; допуск до всіх джерел інформації про діяльність освітньої організації, включаючи стратегічні плани).

Висновки. Отже, аналіз наукової літератури щодо проблеми підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз надає можливість підсумувати:

- професійна криза керівника загальноосвітнього навчального закладу розглядається як переживання професійних проблем, яке усвідомлюється як перешкода для досягнення професійних цілей, що мають особистісний сенс для управління;

- виявлено психологічні проблеми при підготовці керівників ЗНЗ до подолання професійних криз в умовах післядипломної педагогічної освіти, які розподілено за мега-, макро-, мезо-, мікрорівнями.

Викладені в статті положення дозволяють визначити перспективні напрями дослідження з цієї теми, а саме: розробка та апробація діагностичних методик для впровадження їх в навчально-виховний процес.

1. Дружилов С. А. Профессиональные стили человека и индивидуальный ресурс профессионального развития / С. А. Дружилов // Вопросы гуманитарных наук. – М.: Компания спутник+, 2003. – № 1. – С. 354–357. 2. Коточитова Е. В. Психологические особенности творческого педагогического мышления: Автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е. В. Коточитова. – Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 2001. – 24 с. 3. Москальова А. С. Підготовка керівників освітніх організацій до попередження професійних криз особистості: спецкурс / А. С. Москальова. – К., 2010. – 37 с. 4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2003. – 568 с. 5. Типи ставлення до криз. [Електронний ресурс http://ualib.com.ua/bg_4957.html].

Надійшла до редакції

Л. Новик

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

На підставі теоретико-емпіричного аналізу процесів соціалізації досліджено вплив реалізації потреби у саморозвитку та рівня розвитку самостійності на особливості соціалізації особистості юнацького віку. Намічена перспектива подальшого вивчення психологічних чинників, які впливають на процес соціалізації юнацтва.

Based on theoretical and empirical analysis the influence of psychological factors on the socialization process of adolescent personality is investigated. Such psychological factors as the implementation of needs to self development, the ability to self-sufficiency are considered in the article. The prospects for further analysis of the psychological factors that influence on the process of adolescent personality's socialization are outlined.

Постановка проблеми. Потенціал особистісного саморозвитку закладений у кожній людині [5]. Кризовий період в розвитку українського суспільства вимагає від людей актуалізації внутрішнього потенціалу, який би сприяв їх особистісній самореалізації. Вияву власних внутрішніх потенцій частково сприяє процес соціалізації. Ми погоджуємося з думкою А. В. Курпатово про те, що процес соціалізації розгортається не в відносинах індивіда з соціумом, а в самому індивіді, який виступає в цьому процесі активним діячем, будівничим своєї особистості. У процесі соціалізації людина повинна пройти шлях від зовнішнього до внутрішнього контролю (самоконтроль, самоуправління і т. д.) [3]. Внутрішні санкції є психологічними чинниками, які безумовно впливають на процес соціалізації особистості. Утвердження в психолого-педагогічній науці пріоритетності суб'єктності є вимогою сьогодення. Людина як діяч, творець, будівник, режисер, актор власного життя, здатна змінювати свої погляди, переконання, переосмислювати свої дії, вчинки й, разом з цим, здатна змінити оточення, обернути його на користь собі [3]. Отже, процес соціалізації передбачає створення суспільством умов для розвитку потенційних можливостей особистості, і служить набуттю її соціального досвіду [1].

Мета статті передбачає теоретичний та емпіричний аналіз психологічних чинників які впливають на процес соціалізації особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Взаємозв'язок процесів розвитку та саморозвитку з процесом соціалізації особистості досліджували такі вчені: Л. Виготський, М. Варій, А. Капська, С. Рубінштейн, Г. Цукерман та ін. Вивченню психологічних чинників, які впливають на процес соціалізації особистості присвячені праці Я. Коломинського, І. Кона, М. Лісіної, А. Мудрика, С. Рубінштейна, Л. Лепіхової, А. Реана, В. Століна, Л. Столяренко, В. Татенка, Т. Титаренко, Г. Цукерман та ін. Процеси гуманізації та гуманітаризації освіти, суб'єктні якості особистості досліджували О. Асмолов, Л. Божович, О. Бондаренко, А. Деркач, О. Завгородня, З. Карпенко, Е. Сайко, О. Сергієнко, В. Слободчиков, В. Татенко, Т. Титаренко, О. Старовойтенко, І. Якиманська та ін. Названі автори визначають суб'єктну позицію особистості як результат цілеспрямованого навчання та самонавчання, виховання й самовиховання, тобто пов'язують її з процесами соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Старший юнацький вік є перехідним періодом в розвитку особистості до дорослого життя. Зокрема, перехід до студентського життя пов'язаний з деяким відособленням від сім'ї, набуттям певної самостійності. Зміна життєдіяльності сприймається як ситуація переходу до інших соціальних умов і є значущою для подальшої біографії юнаків. Якщо юнаки виявляють ініціативність та

активність у ситуації такого переходу, то це створює умови для їх особистісного розвитку та розвитку ефективних процесів соціалізації. Формування здатності до прийняття відповідальності за своє нове положення в соціумі є основним завданням у вирішенні проблем ефективної соціалізації [4].

Наше емпіричне дослідження було присвячено вивченню впливу таких психологічних чинників як *здатність до реалізації потреб в саморозвитку та рівень розвитку самостійності особистості* на успішність та особливості протікання процесів соціалізації в юнацькому віці. Дослідження було проведено зі студентами 1–3-х курсів спеціальностей "Соціальна робота" (СР) та "Бухгалтерській облік" (БО) Чернігівського державного інституту економіки і управління та Чернігівського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Загальна вибірка складала 200 респондентів (100 осіб 1-го курсу – по 50 від кожної спеціальності і 100 осіб 3-го курсу – по 50 від кожної спеціальності) з них 106 дівчат і 94 хлопців. Для дослідження *здатності до реалізації потреби в саморозвитку* ми використали тест "Діагностика реалізації потреб в саморозвитку".

У результаті проведеного дослідження були отримані такі показники: щодо спеціальності "Соціальна робота" (СР) 1-й курс: зупинка саморозвитку – 0 %, відсутність усталеної системи саморозвитку – 92 %, активна реалізація потреб у саморозвитку – 8 %. Щодо дослідження студентів спеціальності "Бухгалтерській об-

лік" (БО) 1-го курсу отримані такі показники: зупинка саморозвитку – 4 %, відсутність усталеної системи саморозвитку – 92 %, активна реалізація потреб у саморозвитку 4 %. Аналізуючи результати дослідження, ми можемо зробити висновок, що отримані показники майже ідентичні у двох групах досліджуваних. Ми вважаємо, що юнаки знаходяться в стані кризи юнацького віку, з одного боку суспільство очікує від них активної реалізації потреб в саморозвитку, а з іншого боку юнаки не готові до цього. Більшість із них (92 %) в одній і іншій групі (92 %) – відсутність усталеної системи саморозвитку, свідчить про те, що настав період "рольового мораторію", коли нема чіткого визначення, ідентифікації з певними соціальними ролями, хоча юнак і "приміряє" різні дорослі ролі, також це може бути пов'язане із вихованням в сім'ї, особливостями юнацького віку (період внутрішніх і зовнішніх конфліктів), недостатньою самостійністю, та з адаптацією до навчання в вищому навчальному закладі. Низькі показники, щодо активної реалізації потреб у саморозвитку більшості студентів свідчать про низьку індивідуальну активність, несамостійність, небажання бути суб'єктами свого розвитку.

Далі емпіричне дослідження здібності реалізації потреби в саморозвитку було проведено із студентами 1-го курсу "Соціальна робота" (СР) – 50 чоловік та 3-го курсу "Соціальна робота" (СР) – 50 чоловік. Показники емпіричного дослідження представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Групувальна таблиця оцінки реалізації потреб в саморозвитку (група опитаних СР-3 курс, СР-1курс)

№ інтервалу	Межі інтервалу	Характеристика інтервалу	Частота, % СР-3	Частота, % СР-1
I	0–15; 15–35	зупинка саморозвитку	0–0 %	0–0 %
II	36–54	відсутність усталеної системи саморозвитку	18–36 %	46–92 %
III	54 і більше	активна реалізація потреб в саморозвитку	32–64 %	4–8 %
Всього			50	50

Ми бачимо, що показники які ми отримали в результаті емпіричного дослідження здібності реалізації потреби в саморозвитку дещо відрізняються у студентів 1-го та 3-го курсів спеціальності "Соціальна робота" (СР). Порівняно з 1-м курсом СР, 3-й курс СР має показники які значно відрізняються. Відсутність усталеної системи саморозвитку СР 1-й курс складає 92 %, а 3-й курс СР складає 36 %, а активна реалізація потреби в саморозвитку значно відрізняється, у студентів 1-го курсу СР складає лише 8 %, та у студентів 3-го курсу СР складає 64 %. Відсутність усталеної системи саморозвитку у студентів 3-го курсу СР дещо нижчий, ми вважаємо, що це пов'язано із завершенням кризи юнацького віку у

більшості студентів, переосмисленням свого місця в системі суспільних відносин, своїх взаємин з оточенням, прийняттям соціальних ролей, та процесом становлення людини як суб'єкта власного розвитку. Зростання показника активної реалізації потреби саморозвитку свідчить про індивідуальну суб'єктну активність юнаків, вони чітко усвідомлюють свої соціальні ролі та наполегливо йдуть до досягнення своєї мети.

Емпіричне дослідження у студентів 1-го курсу спеціальності "Бухгалтерській облік" (БО) та у студентів 3-го курсу спеціальності "Бухгалтерській облік" (БО), дало можливість виявити такі показники, які представлені нами в табл. 2.

Таблиця 2

Зведена групувальна таблиця оцінки реалізації потреб в саморозвитку (група опитаних БО-3, БО-1)

№ інтервалу	Межі інтервалу	Характеристика інтервалу	Частота, % БО-3	Частота, % БО-1
I	0–15; 15–35	зупинка саморозвитку	0–0 %	2–4 %
II	36–54	відсутність усталеної системи саморозвитку	18–36 %	46–92 %
III	54 і більше	активна реалізація потреб в саморозвитку	32–64 %	2–4 %
Всього			50	50

Ми бачимо сутнісну різницю між показниками відсутності усталеної системи саморозвитку у студентів 1-го курсу (БО) та у студентів 3-го курсу (БО). Значно більше студентів 3-го курсу (БО) схильні до активної реалізації потреби в саморозвитку. Це свідчить про те, що більшість студентів (64 %) 3-го курсу (БО) проявляють індивідуальну суб'єктну активність, мають високий рівень самосвідомості, готові самостійно діяти та приймати рішення.

Отже процес саморозвитку залежить не тільки від зовнішніх чинників, а і від свідомої, цілеспрямованої індивідуальної активності, самостійності, ініціативності,

творчої наполегливості і т. д. особистості. Тому досліджуючи ступінь розвитку самостійності ми зможемо більш ґрунтовно розглянути вплив психологічних чинників на процес соціалізації особистості.

Для визначення здібності до самостійності ми використали тест на "Визначення ступеня самостійності", згідно інструкції 0–14 балів ("низька самостійність"); 15–29 балів ("обґрунтована незалежність"); 30–40 "надзвичайна самостійність").

В результаті емпіричного дослідження отримали такі показники які представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Зведена групувальна таблиця оцінки рівня самостійності (група опитаних СР-1 та БО-1)

№ інтервалу	Межі інтервалу	Характеристика інтервалу	Частота, % СР-1	Частота, % БО-1
I	0–14	Низький рівень	0–0 %	2–4 %
II	15–29	Середній рівень	22–44 %	24–48 %
III	30–40	Високий рівень	28–56 %	24–48 %
Всього			50	50

Показники ступеня самостійності у студентів 1-го курсу (БО) та у студентів 1-го курсу (СР) мають незначну різницю. Більшість студентів мають середній та високий рівень самостійності. Середній рівень самостійності свідчить про те, що студенти мають сильний характер, непогано переносять стреси, надійні друзі, впевнені у собі, незалежні, але прислухаються до думки інших людей, які їх за це цінують.

Високий рівень ступеня самостійності вказує на те, що студенти занадто самостійні у всіх відношеннях. Саме це мішає прислухатися до думки інших людей, схильні проявляти надлишкову впевненість на шляху до досягнення своїх цілей і це може їм завадити.

Далі визначимо ступінь самостійності у студентів 1-го курсу спеціальності (СР) та у студентів 3-го курсу спеціальності (СР).

Таблиця 4

Зведена групувальна таблиця оцінки самостійності

№ інтервалу	Межі інтервалу	Характеристика інтервалу	Частота, % СР-3	Частота, % СР-1
I	0–14	Низький рівень	0–0 %	0–0 %
II	15–29	Середній рівень	14–28 %	22–44 %
III	30–40	Високий рівень	36–72 %	28–56 %
Всього			50	50

Аналізуючи показники ступеня самостійності у студентів 1-го курсу спеціальності (СР) та у студентів 3-го курсу спеціальності (СР) ми визначили, що показник середнього рівня ступеня самостійності у студентів 1-го курсу (СР) значно вище (44 %) ніж у студентів 3-го курсу (СР) він складає лише 28 %. Це свідчить про те, що 44 % студентів 1-го курсу (СР) впевнені у собі, незалежні, але прислухаються до думки викладачів, студентів, інших людей і враховують її при прийнятті рішень. Більшість студентів 3-го курсу (СР) мають занадто високий рівень самостійності, що мабуть їм заважає прислу-

хатися до думки інших людей, студентів, викладачів вони занадто впевнені у собі та занадто самостійні у всіх відношеннях.

Порівнюючи показники ступеня самостійності у студентів 1-го курсу (БО) та у студентів 3-го курсу (БО) ми визначили, що вони дещо відрізняються порівняно із показниками ступеня самостійності у студентів 1-го курсу (СР) та у студентів 3-го курсу (СР). Дані дослідження ступеня самостійності у студентів 1-го курсу (БО) та у студентів 3-го курсу (БО) представлені у табл. 5.

Таблиця 5

Зведена групувальна таблиця оцінки ступеня самостійності

№ інтервалу	Межі інтервалу	Характеристика інтервалу	Частота, % БО-3	Частота, % БО-1
I	0–14	Низький рівень	2–4 %	4–8 %
II	15–29	Середній рівень	24–48 %	32–64 %
III	30–40	Високий рівень	24–48 %	14–28 %
Всього			50	50

Низький рівень самостійності у студентів свідчить про те, що вони нерішучі, не впевнені у собі. Це їм заважає тому, що інші їх зневажають. Середній ступінь самостійності у студентів 1-го курсу (БО) вище, він складає 64 %, ніж у студентів 3-го курсу (БО) – 48 %. Більшість студентів 1-го курсу (БО) більш самостійні, впевненість у собі є обґрунтованою, вони радяться з іншими і прислухаються до думки інших людей коли приймають рішення. Високий рівень ступеня самостійності у студентів 3-го курсу (БО) – 48 % – вище ніж у студентів 1-го курсу (БО) – 28 %. Тобто більшість студентів 3-го курсу (БО) занадто самостійні, занадто впевнені, що вони оцінюють всі плюси та мінуси коли приймають рішення, але це їм заважає в прийнятті рішень. І саме це іноді стає їхнім недоліком.

Висновки та перспективи. Здійснений теоретико-емпіричний аналіз таких психологічних чинників як здатність до реалізації потреби в саморозвитку та здатність до прояву самостійності дозволив нам скласти певне уявлення про їх вплив на процес соціаліза-

ції особистості юнацького віку. Отримані результати дослідження свідчать про необхідність цілеспрямованої, системної роботи з розвитку психологічних чинників, які мають значний вплив на процес соціалізації особистості юнацького віку. Для того, щоб більш повно розкрити цю проблему, необхідно провести аналіз інших психологічних чинників. Саме це передбачає наше подальше дослідження.

1. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) [Текст] / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; загальна редакція А. Й. Капської. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, Державний центр соціальних служб для молоді, 2002. – 164 с. 2. Кон І. С. Психологія ранньої юності [Текст] : книга для учителя / І. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с. 3. Курпатов А. В. Развитие личности. Психология и психотерапия [Текст] / А. В. Курпатов, А. Н. Алехин. – М. : ЗАО "ОЛМА Медиа Групп", 2007. – 448 с. 4. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов [Текст] / К. Н. Поливанова. – М. : 2000. – 180 с. 5. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності [Текст] / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

Надійшла до редколегії